

NAMIRA BEZ UPORABE NOVCA (OBRAČUNSKA NAMIRA, OBRAČUNSKO PLAĆANJE)

Ivan Idžojić*

SADRŽAJ U poslovnom svijetu gdje je sve slabija likvidnost pojedinih poslovnih subjekata pribjegava se, odnosno poduzimaju se različite mjere financijske politike kako bi se smanjio intenzitet djelovanja nenaplaćenih potraživanja. U ovom članku obrađuju se i pojašnjavaju te najčešće mjere namira (oblici) bez uporabe novca: kompenzacija, cesija, preuzimanje duga, asignacija te drugi oblici (npr. prijenos vrijed. papira, izdavanje vrijed. papira).

KLJUČNE RIJEČI: *obračunska namira, oblici namire, kompenzacija, cesija, asignacija, preuzimanje duga*

JEL: E42, O16, G32

1. POJAM I OBLICI OBRAČUNSKE NAMIRE

Da bi se smanjio intenzitet djelovanja potraživanja nenaplaćenih u ugovorenom roku na odnose s vjerovnicima i efikasnost poslovanja, poduzimaju se različite, najčešće izvanredne mjere financijske politike. To su: prisilno zaduživanje kod dužnika ili kod dužnikova dužnika prioritarno zbog provođenja bilateralnog odnosno multilateralnog prijeboja (kompenzacije), ustupanje (cesija) potraživanja vjerovniku radi ispunjenja obveze najčešće u većoj vrijednosti od nominalne vrijednosti duga zbog povećanog rizika naplate, ustupanje (cesija) potraživanja dužnikovom dužniku radi naplate uz vrijednost naplate najčešće nižu od vrijednosti prodanog potraživanja, preuzimanje duga, upućivanje dužnika, odobravanje naknadnih popusta dužniku radi što sigurnije naplate u prolongiranom roku dospijeća i to u vrijednosti većoj od kamate koju bi nesolventni dužnik platio novom vjerovniku kreditoru, prihvaćanje vrijednosnih papira npr. mjenice kojom se jamči naplata potraživanja, izdavanje mjenice vučene na dužnika, utuživanje, naplata putem sudskog rješenja o ovrsi i sl. Sve to ima za pretpostavku dobro poznavanje relevantnih propisa, a za posljedicu nastajanje najčešće nekog od oblika obračunske namire (plaćanja).

* Javorović Idžojić i partneri j.t.d. ovlaštene porezni savjetnici, Vlaška 94, 10000 Zagreb, Hrvatska, ivan.idzoić@porezno-savjetovanje.com.hr

Namira bez uporabe novca (obračunska namira) često se naziva i obračunskim plaćanjem. Obuhvaća prestanak novčane obveze prijebojem ili zamjenom ispunjenja tj. promjenom na strani vjerovnika i dužnika (cesija, preuzimanje duga, asignacija) te drugim oblicima međusobne namire obveza i potraživanja (npr. prijenos vrijed. papira, izdavanje vrijed. papira). Promjenu vjerovnika ili promjenu dužnika pravilnije je, prema Zakonu o obveznim odnosima, smatrati zamjenom ispunjenja nego prestankom postojanja obveze. Naime, obveza prestaje ako vjerovnik u sporazumu s dužnikom primi nešto drugo umjesto onoga što mu se duguje. Kod cesije dužnik, umjesto da vjerovniku plati određeni iznos novca, ustupa mu svoje potraživanje. Time je vjerovnik umjesto svote novca stekao potraživanje. Jednako tako preuzimatelj duga može od dužnika preuzeti njegov dug umjesto da mu plati određenu svotu novca koju mu inače duguje. Assignacija ima sličnosti i s cesijom i s preuzimanjem duga jer se njome može postići rezultat koji se postiže cesijom odnosno preuzimanjem duga. **Postojanje pokrića na računu nije preduvjet pravovaljanosti obračunske namire (plaćanja). Međutim, prema članku 14., stavku 2. Zakona o provedbi ovrhe na novčanim sredstvima „poslovni subjekt ne smije obavljati obračunsko plaćanje ako u Jedinstvenom registru računa ima oznaku blokade računa“.** Navedena odredba sadržajno znači sljedeće:

- 1) Od sudionika kojeg obvezuje ne traži se postojanje pokrića sredstava na njegovu računu u vrijednosti tih oblika neposrednih namirenja novčanih obveza već samo to da na dan njihova formalno-pravnog nastanka nije insolventan prema evidenciji ovlaštene organizacije za platni promet.
- 2) Ne obvezuje sve sudionike u asignaciji, cesiji ili preuzimanju duga već samo onog sudionika koji tako namiruje postojeću obvezu, dakle dužnika i to: cedenta kod ugovora o cesiji, a ne cesionara ni cesusa; dužnika kod ugovora o preuzimanju duga, a ne preuzimatelja ni vjerovnika; asignanta kod asignacije, a ne assignata ni assignatara. Navedeni ostali sudionici koje izrijekom ne obvezuje ova odredba ne snose nikakvu suodgovornost.
- 3) Ako bi sudionik kojeg obvezuje ova odredba ipak zaključio prijeboj, cesiju, preuzimanje duga ili asignaciju, odnosno izdao ili prenio vrijednosni papir vjerovniku u uvjetima postojanja nenamirenih obveza evidentiranih na računu kod ovlaštene organizacije za platni promet, smatra se da su bez obzira na tu činjenicu ugovori pravovaljani i da je obveza namirena tj. plaćanje je nastalo samo protivno zakonu, što se smatra prekršajem.

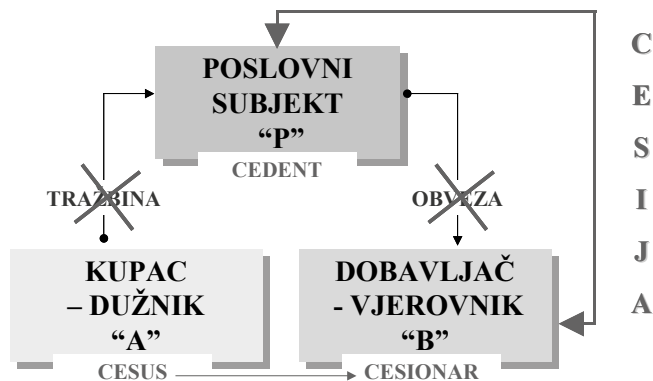
Oblici obračunske namire su:

- cesija
- preuzimanje duga
- asignacija
- prijeboj (kompenzacija)
- drugi oblici (npr. prijenos vrijednosnih papira, izdavanje vrijednosnih papira).

2. OBRAČUNSKA NAMIRA (PLAĆANJE) CESIJOM

Cesija je ugovor kojim vjerovnik svoje otudivo potraživanje prenosi na drugu osobu. Postojanje ugovora ne podliježe nikakvoj formi pa može biti zaključeno i usmeno. Predmet ugovora o cesiji jest potraživanje, a ne obvezno pravni odnos iz kojeg ono proizlazi. U pravilu se sva potraživanja mogu prenijeti na drugoga (postojeća, buduća, uvjetna, sporna, pojedini dijelovi potraživanja, zastarjela i sl.). Ne može se prenijeti ono potraživanje čiji je prijenos zakonom zabranjen, potraživanje koje je vezano uz osobnost vjerovnika te potraživanje koje se po svojoj prirodi protivi prenošenju na drugoga. U cesiji sudjeluju tri osobe: vjerovnik (ustupitelj, cedent), novi vjerovnik (primatelj, cesionar) i dužnik (cesus), ali cesija nije trostrani nego dvostrani ugovor. Ugovorne su strane cedent i cesionar, a dužnik nije ugovorna strana. Za pravovaljanost ugovora nije potreban pristanak dužnika, ali je cedent obavezan obavijestiti dužnika o izvršenom ustupanju (notifikacija). Iako na valjanost ugovora o cesiji ne utječe činjenica da dužnik nije obaviješten o cesiji, notifikacija ima veliko značenje jer eventualno ispunjenje dužnika izvršeno cedentu prije primitka obavijesti o ustupanju pravovaljano je i oslobađa ga obveze po cesiji. U slučaju da je to učinio nakon primitka obavijesti o cesiji, obveza po cesiji i dalje ostaje i dužan ju je ispuniti cesionaru. Temeljno pravilo kod cesije je u tome da se položaj dužnika uslijed promjene vjerovnika ni u čemu ne pogoršava. Potraživanje prelazi na cesionara u svom punom obujmu, uključujući i sporedna potraživanja. Kamate koje u trenutku cesije još nisu dospjele prelaze na cesionara, a za dospjele neisplaćene kamate pretpostavlja se da su ustupljene s glavnim potraživanjem. Cesijom potraživanje prelazi iz imovine cedenta u imovinu cesionara pa je cedent dužan predati sve raspoložive isprave o potraživanju i sporednim pravima. Cedent odgovara za postojanje potraživanja u trenutku ustupanja, a za naplativost tog potraživanja samo u slučaju ako je tako ugovoreno i to do visine onoga što je primio od cesionara. Po svakoj cesiji ne nastaje obračunsko plaćanje.

Schema učinaka cesije:

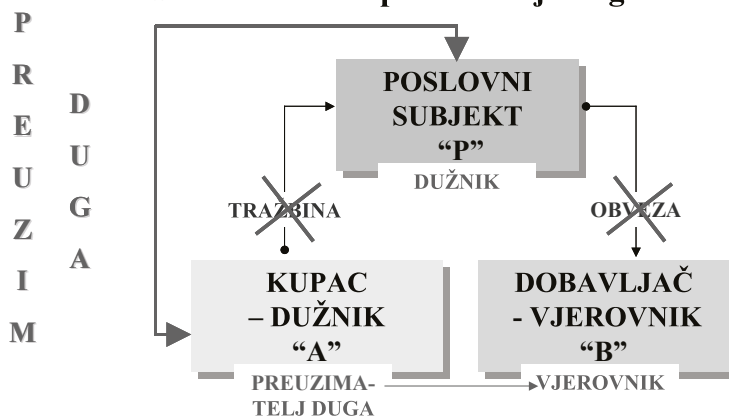
Izvor: autor

Obračunsko plaćanje po cesiji nastaje za cedenta u slučaju da je cesionar istodobno i njegov vjerovnik, pa mu cedent plaća umjesto u novcu ustupanjem potraživanja od svog dužnika. Da se to ne bi smatralo prekršajem, uvjet je da na dan kad se formalno-pravno smatra ugovor zaključenim cedent nema nenamirenih dospelih obveza evidentiranih na računu za redovno poslovanje.

3. OBRAČUNSKA NAMIRA (PLAĆANJE) PREUZIMANJEM DUGA

Preuzimanje duga ugovor je kojim se preuzima dug između dužnika i preuzimatelja na koji je pristao vjerovnik. Ugovorne strane iz ugovora o preuzimanju duga su dužnik i preuzimatelj duga, a vjerovnik je strana bez čijeg pristanka ugovor o preuzimanju duga nema pravni učinak. Vjerovniku nije svejedno koja će mu osoba biti dužna pa pravno čak i šutnja vjerovnika ne znači pristanak. Dok vjerovnik ne da svoj pristanak, bilo izriječno bilo nekom konkludentnom radnjom, ili kad odbije dati pristanak, postojeći ugovor o preuzimanju duga ima učinak ugovora o preuzimanju ispunjenja jer stvara obvezno-pravne odnose između dužnika i treće osobe bez ikakvih učinaka na vjerovnikova prava. Temeljni pravni učinak ugovora o preuzimanju duga jest da preuzimatelj duga stupa na mjesto prijašnjeg dužnika koji se oslobađa obveze. Dug se, međutim, ni u čemu ne mijenja. Ono što je dugovao dužnik prije preuzimanja, vjerovniku duguje i preuzimatelj nakon preuzimanja, što uključuje i izvedena prava, osim dospelih nenaplaćenih kamata do preuzimanja. Jamstva i ostala osiguranja koje su dale treće osobe prestaju ako jamci ne pristanu na odgovornost i za novog dužnika. **Obračunsko plaćanje po ugovoru o preuzimanju duga nastaje za dužnika u slučaju da je preuzimatelj duga istodobno i njegov dužnik, pa mu preuzimatelj plaća umjesto u novcu tako da ga oslobađa duga prema vjerovniku.** Da se to ne bi smatralo prekršajem uvjet je da na dan kad se formalno-pravno smatra ugovor zaključenim dužnik nema blokiran račun za redovno poslovanje.

Shema učinaka preuzimanja duga:

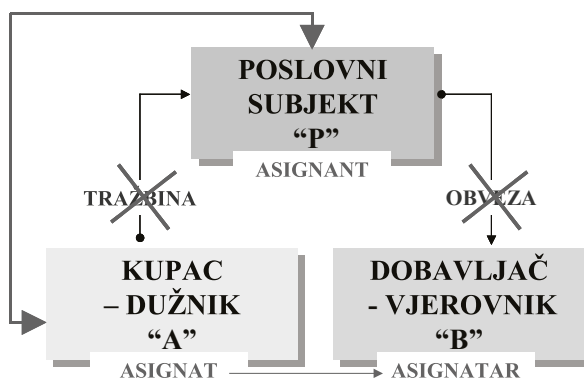

Izvor: autor

4. OBRAČUNSKA NAMIRA (PLAĆANJE) ASIGNACIJOM

Asignacijom ili upućivanjem jedna osoba, tzv. uputitelj (asignant), ovlašćuje drugu osobu – upućenika (asignat) da za njezin račun izvrši nešto određenoj trećoj osobi, tzv. primatelju upute (asignatar), a primatelja upute ovlašćuje da to izvršenje primi u svoje ime. Osim prethodnog sporazuma između uputitelja i primatelja upute, potrebna je i izjava upućenika da prihvaća uputu. Asignacijom poslovni subjekt može podmiriti svoj dug tako da dužnika uputi na svog vjerovnika kojemu će izvršiti isplatu. Kad je vjerovnik pristao na uputu učinjenu od njegova dužnika radi ispunjenja obveze, ta obveza ne prestaje ni njegovim pristankom na uputu ni prihvaćanjem od upućenika, nego tek ispunjenjem od strane upućenika.

Shema učinka asignacije:

Izvor: autor

Zbog toga i **obračunsko plaćanje po asignaciji nastaje za uputitelja (asignanta) i to tek onda kad dužnik (upućenik – asignat) umjesto njemu plati dug vjerovniku (primatelj upute – asignatar)**. Da se to ne bi smatralo prekršajem, uvjet je da na dan kad upućenik – asignat plati dug vjerovniku (asignataru) dužnik nema nenamirenih dospeljih obveza evidentiranih na računu kod ovlaštene organizacije za platni promet.

5. OBRAČUNSKA NAMIRA (PLAĆANJE) PRIJEBOJEM – KOMPENZACIJOM

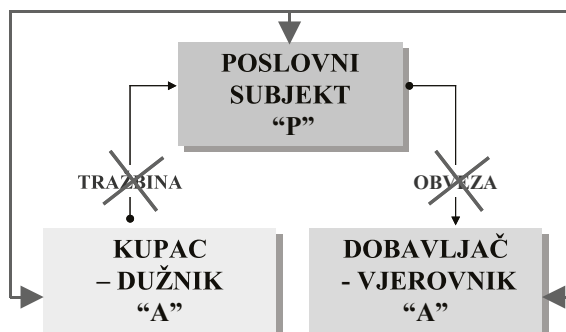
Prijeboj potraživanja koje ima prema dužniku s onim što dužnik potražuje može se realizirati ako oba potraživanja glase na novac ili druge zamjenjive stvari istog roda i iste kakvoće te ako su oba dospjela i utuživa. Da bi došlo do prestanka obveza prijebojem, potraživanja dakle moraju biti: uzajamna, istovrsna, dospjela, utuživa i uz postojanje izjave o prijeboju. Uzajamna su ona potraživanja koja postoje između istih osoba, ali to ne znači da moraju biti vrijednosno identična. Osoba koja prebija mora istodobno biti i vjerovnik i dužnik, a iznos

prijeboja jednak je nižem iznosu između iznosa njegova potraživanja i njegove obveze. Potraživanja su istovrsna ako glase na novac ili druge zamjenjive stvari, ali ne moraju potjecati iz istog pravnog osnova. Potraživanja koja se prebijaju moraju biti dospjela. To znači da dužnik ne bi mogao s uspjehom istaknuti prigovor prebijanju ako bi vjerovnik prisilnim putem tražio naplatu svog dospjelog potraživanja. Potraživanja moraju biti i utuživa. Neutuživo potraživanje može se ispuniti samo dobrovoljno. Primjerice, zastarjelo potraživanje koje postoji ali je neutuživo nije kompenzabilno. Dug se može prebiti sa zastarjelim potraživanjem samo ako ono još nije zastarjelo u trenutku kada su stečeni uvjeti za prijeboj. Međutim, o zastari sud ne vodi računa po službenoj dužnosti pa je moguće prebiti i potraživanje koje je bilo zastarjelo u trenutku ispunjenja uvjeta za prijeboj, ako dužnik nije istakao prigovor zastare. Prijeboj ne nastaje čim se steknu navedeni uvjeti nego je potrebno da jedna strana izjavi drugoj prijeboj, a nakon izjave o prijeboju smatra se da je prijeboj nastao onog časa kad su stečeni uvjeti. Prema tome, izjava o prijeboju djeluje retroaktivno pa nikakvi događaji koji su nastali u vremenu od trenutka ispunjenja uvjeta do dana izjave ne stvaraju pravne učinke (npr. zatezne kamate i sl.). Izjavu može dati bilo koja strana, a eventualno protivljenje druge strane nema značaja. Oblik izjave nije propisan pa se može dati i usmeno, ali je mora dati ovlaštena osoba.

U praksi se gotovo isključivo koristi pisana izjava o prijeboju zbog čitavog niza prednosti pred usmenom izjavom, a posebno zbog lakšeg dokazivanja činjenica o prijeboju (da je prijeboj izjavljen, da su u tom trenutku ispunjeni traženi uvjeti, da je dug naplaćen prijebojem i sl.). Budući da se interesi sudionika u prijeboju ne moraju nužno podudarati (interes je prebiti potraživanje neizvjesno u naplati s obvezom visoko prioritetnog ispunjenja), pri postojanju složenijih i trajnijih dužničko-vjerovničkih odnosa nastaje problem redosljeda njihova zatvaranja.

Međusobna potraživanja (obveze) zatvaraju se onim redosljedom koji su sudionici u prijeboju dogovorili. U slučaju da je dogovor izostao, zatvaraju se po odredbama čl. 171. i čl. 172. Zakona o obveznim odnosima koje vrijede za uračunavanje ispunjenja. To znači da se uračunavanje vrši onim redom koji odredi dužnik, a budući da je kod prijeboja svaki sudionik ujedno i dužnik, uračunavanje se realizira kronološkim redom nastanka dospjeća obveza za ispunjenje. Ako je dospjeće obveza istodobno nastalo, iznos prijeboja raspoređuje se najprije na one obveze koje su najmanje osigurane, a ako su podjednako

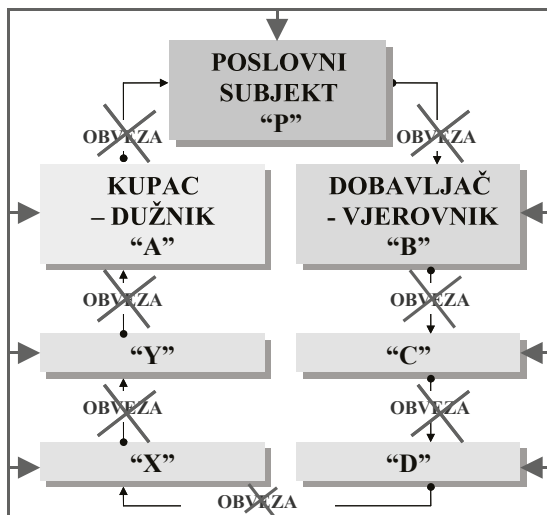
Shema učinaka prijeboja:

Izvor: autor

osigurane, onda na one obveze koje su dužniku najotegotnije. Ako su pak po svemu prethodno navedenom obveze izjednačene, namiruju se onim redom kako su nastale, a ako su istodobno nastale, raspoređuje se na sve takve obveze razmjerno njihovim iznosima. Za obveze koje uz glavnica sadrže kamate i troškove uračunava se ispunjenje tako što se prvo namiruju troškovi, zatim kamate i na kraju glavnica.

Shema učinaka višestrukog prijeloja:

Izvor: autor

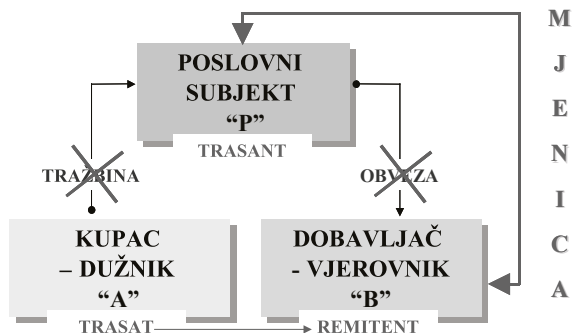
Kod uzajamnog (zakonskog, dvostranog) prijeloja uvjet pravovaljanosti jest da poslovni subjekt koji daje izjavu o prijeloju na dan izjave nema nenamirenih dospjelih obveza na računu za redovno poslovanje. Kod višestrukog (ugovornog) prijeloja uvjet pravovaljanosti za sve sudionike jest da na dan kada se formalno-pravno smatra ugovor zaključenim nemaju blokiran račun za redovno poslovanje.

6. OBRAČUNSKA NAMIRA (PLAĆANJE) IZDAVANJEM I PRIJENOSOM VRIJEDNOSNOG PAPIRA

Za razliku od čeka koji je isključivo instrument plaćanja, mjenica je ponajprije sredstvo kreditiranja i osiguranja plaćanja. Mjenica se primjenjuje u robno-novčanim transakcijama s ugovorenim ispunjenjem plaćanja ili povrata u budućnosti. Svi mjenični potpisnici mjenični su dužnici prema imatelju mjenice – vjerovniku. Osiguravaju mu naplatu i smanjuju rizik kreditiranja. Mjenica se od pojave u srednjem vijeku do danas razvila u suvremeno sredstvo plaćanja i osiguranja plaćanja. Posebno su ta svojstva prisutna kod trasirane mjenice. Trasiranom (vučenom) mjenicom već se u fazi njezina izdavanja dovode u vezu najčešće tri osobe i to: izdavalatelj – trasant, osoba kojoj je tom ispravom upućen nalog za plaćanje – trasat i prvi vjerovnik po mjenici – remitent (osim u slučaju kad su trasant i trasat ista osoba kao kod tzv. trasirane vlastite mjenice ili kad su trasant i remitent

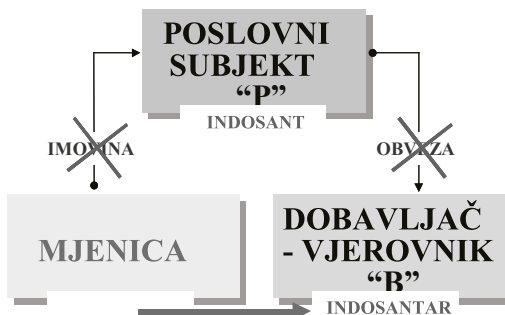
ista osoba kao kod trasirane mjenice izdane na trasantovu vlastitu naredbu). Ta veza već je među nekima od navedenih osoba prethodno utemeljena na postojećim ili potencijalnim realnim transakcijama. Poslovna povezanost između trasanta i trasata najčešće je takva da je trasat postojeći dužnik po kupoprodaji proizvoda ili usluga odnosno korisnik kredita; budući dužnik trasantov koji plaća akceptiranu mjenicu na ime predujma za robu odnosno uslugu; kreditor koji plaćanjem akceptirane mjenice kreditira trasanta. Poslovna povezanost između trasanta i remitenta uobičajeno je takva da je trasant postojeći dužnik kao remitentov kupac proizvoda ili usluga; budući dužnik remitentov koji mjenicom realizira dogovoreni predujam; kreditor; vjerovnik koji mjenicom nalaže remitentovu dužniku – trasatu da plati remitentu svotu koju će mu ovaj odmah nadoknaditi (tzv. naručena ili komisiona mjenica).

Obračunsko plaćanje izdavanjem trasirane mjenice

Izvor: autor

Obračunsko plaćanje (prijenosom) indosiranjem mjenice

Izvor: autor

Po mjenici najčešće nastaje bezgotovinsko plaćanje. No po mjenici je moguće i obračunsko plaćanje. Obračunsko plaćanje po mjenici nastaje kod izdavanja za trasanta i kod indosiranja za indosanta u slučaju da je remitent odnosno indosatar istodobno i trasatov odnosno indosantov vjerovnik, pa mu ovaj plaća umjesto u novcu mjeničnim posredovanjem. Za trasanta odnosno indosanta ono može značiti prekršaj po 14., stavku 2. Zakona o provedbi ovrhe na novčanim sredstvima ako na dan izdavanja odnosno indosiranja ima nenamirene dospjele obveze na računu za redovno poslovanje. Mjenicom se mogu postići potpuno isti učinci kao i cesijom, preuzimanjem duga te asignacijom.

Pravni izvori:

- Zakon o platnom prometu (Narodne novine 133/09, 136/12)
- Zakon o provedbi ovrhe na novčanim sredstvima (Narodne novine 91/10 i 112/12)
- Zakon o obveznim odnosima (Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11 i 78/15)

Abstract

In a business world which is marked by lack of liquidity, alternate ways to collect payments are frequently used with the main object to decrease the effects of uncollected receivables. This paper reviews and explains the most frequently used cashless payments like: compensation, assignment, debt takeover, and other forms of payments like issuance of securities.

KEY WORDS: *clearing process, compensations, assignment, debt restructuring, debt sales.*

JEL: E42, O16, G32

